

Lev Nikolajevič Tolstoj, GOSPODAR IN HLAPEC, odlomki

»Kaj, kaj,« ga je jezno vprašal Vasilij Andrejič. »Znamenj ni videti! Najbrž sva zašla!«

»Ustavi, da pogledam,« je dejal Nikita, ročno je skočil s sani, privlekel iz slame bič in stopil na levo s tiste strani, kjer je sedel.

Sneg tiste zime ni bil globok, tako da je bilo mogoče povsod voziti, vendar je tu in tam segal do kolen in silil Nikiti v škornje. Nikita je hodil in tipal z bičevnikom, a ceste ni bilo nikjer.

»No, kaj je?« je vprašal Vasilij Andrejič, ko se je Nikita spet vrnil k sanem.

»S te strani ni ceste. Moral bom pogledati onstran.«

»Tamle spredaj je nekaj črnega; pojdi, poglej, kaj je,« je rekel Vasilij Andrejič.

Nikita je stopil tudi tja, pogledal tisto črno liso, a to je bila le prst, ki je zdrknila z ozimnice na sneg in ga črno pobarvala. Ko je preiskal tla tudi z desne strani, se je vrnil k sanem, otepel sneg, ga stresel iz škornja in sedel na sani.

»Zaviti morava na desno,« je rekel odločno. »Prej mi je veter pihal z leve, zdaj pa naravnost v obraz. Obrni na desno!« je rekel še odločneje.

Vasilij Andrejič ga je ubogal ter zavil na desno. A ceste še vedno nista našla. Tako sta se vozila nekaj časa. Veter je pihal prav tako močno, začelo je snežiti.

»Zdi se, Vasilij Andrejič, da sva popolnoma zgrešila pot,« je nenadoma nekam zadovoljno rekel Nikita. »Kaj je tisto?« je rekel ter pokazal na črno krompirjevo listje, ki je štrlelo izpod snega.

Vasilij Andrejič je ustavil zasoplega konja, čigar usločeni boki so naglo utripali.

»Kaj pa?«

»Na Zaharovski njivi sva. Le kam naju je zaneslo!«

»Lažeš!« se je oglasil Vasilij Andrejič.

»Nič ne lažem, Vasilij Andrejič, to je čista resnica,« je rekel Nikita, »čuti se, da se voziva po krompirišču, tamle so kupi krompirjevke. To je njiva Zaharovske tovarne.«

»Glej no, kam sva se zapeljala!« je rekel Vasilij Andrejič. »Kam pa zdaj?«

»Morava se peljati naravnost, to je vse, nekam se že pri-zibljeva,« je dejal Nikita. »Če ne prideva v Zaharovsko, pa prideva vsaj na graščinsko pristavo.«

Vasilij Andrejič je ubogal in pognal konja, kakor je rekel Nikita. Tako sta se vozila precej dolgo. Včasih sta se zapeljala — na njivo ozimine, s katere je bil veter spihal sneg, in sani so poskakovale po grudah zmrznjene prsti. Včasih sta se vozila po strnišču ozimine ali jarega žita, kjer so izpod snega štrleli pelin in slamice, ki jih je zibal veter. Včasih sta se spet peljala po globokem, enakomerno belem snegu, vrhu katerega ni bilo videti ničesar.

Sneg je padal z neba, včasih se je dvigal tudi od spodaj. Konj je bil očitno utrujen, od znoja temno dlako mu je pokrivalo ivje. Nenadoma se je spotaknil in obtičal v jami ali v jarku. Vasilij Andrejič se je že hotel ustaviti, toda Nikita je zavpil: »Kaj ga zadržuješ! Ne bova menda občepela v luknji! Hija, golobček! Hija, ljubi, hija!« je veselo zavpil konju, skočil s sani in sam zabredel v jamo.

Konj je sunkovito potegnil in takoj zlezal na zmrznjeni nasip. Očitno je bil to umetno izkopan jarek.

»Kje neki sva?« je vprašal Vasilij Andrejič.

»Bova že videla!« je odvrnil Nikita. »Samo poženi. Nekam bova že prišla.«

»Ampak to je bržkone Gorjačinski gozd?« je rekel Vasilij Andrejič ter pokazal črno gmoto, ki se je pred njima dvigala iz snega.

»Ko bova bliže, že spoznava, kakšen gozd je to,« je rekel Nikita.

Nikita je videl, da veter prinaša od tiste črne strani suhe, podolgaste lise vrbovja, in iz tega sklepal, da to ni gozd, temveč človeško bivališče, vendar ni maral nič reči.

In res, nista prevozila deset sežnjev, odkar sta se bila prepeljala prek jarka, ko zagledata nekaj črnega, očitno drevje, in zaslišita neki nov turoben zvok. Nikita je uganil: to ni bil gozd, marveč vrsta visokih vrb, na katerih so tu in tam prhutali listi. Vrbe so očitno obroblyale jarek okrog gumna. Ko je konj prišel do vrb, ki so turobno brnele v vetru, se je nenadoma dvignil s prednjimi nogami nad sani, nato potegnil tudi zadnje, zavil na levo ter se nehal pogrezati v sneg. Bili so na cesti.

»Pripeljala sva se,« je rekel Nikita, »samo ne veva kam.«

***

»Rajši prenočita pri nas. Ženske vama pripravijo posteljo,« je prigovarjala starka.

»Šla bi zjutraj na pot, pa bi bilo vse v redu,« se ji je pridružil starček.

»Ni mogoče, prijatelj, opravke imam,« je dejal Vasilij Andrejič. »Če zamudiš eno uro, je ne dohitiš leto dni,« je dodal, ko se je spomnil gozda in trgovcev, ki bi mu utegnili pokvariti kupčijo. »Saj bova prišla, kaj?« je rekel Nikiti.

Nikita ni dolgo nič odgovoril in je imel na moč opravka z brado in brki.

»Da le ne bi spet zašla,« je dejal mrko.

Nikita je bil mrk zato, ker ga je hudo mikalo žganje. To hrepenenje bi mu lahko potešil samo čaj, a tega mu še niso ponudili.

»Treba je samo priti do ovinka, potlej že ne bova zašla, saj pelje cesta ves čas po gozdu,« je rekel Vasilij Andrejič.

»Kakor želite, Vasilij Andrejič; če je treba, pač pojdeva,« je odgovoril Nikita ter vzel kozarec čaja, ki so mu ga le ponudili.

»Spijva čaj in pojdiva.«

Nikita ni nič rekel, temveč samo previdno zlil čaj na krožniček in si začel greti nad paro roke, katerih prsti so bili zmerom nabrekli od napornega dela.

***

»Kaj rezgetaš, saj že grem,« je rekel.

Šele ko je bil tik pri saneh, je razločil konja in ob njem Vasilija Andrejiča, ki se mu je zdel pravi velikan.

»Kam si za vraga izginil? Nazaj morava. Vsaj v Griškino bi se lahko vrnila,« je jezno zavpil gospodar.

»Prav rad bi se vrnil, Vasilij Andrejič, ampak kje je pot? Tu je taka globel, da se iz nje sploh ne bi izkopal, če bi se bili zvrnili vanjo. Jaz sem se tako strkljal, da sem se komaj skobacal ven.«

»Tu menda ne bova ostala! Nekam se morava premakniti,« je rekel Vasilij Andrejič.

Nikita ni nič odvrnil. Sedel je na sani s hrptom proti vetru, se sezul, stresel sneg, ki mu je bil zlezal v škornje, vzel šop slame in skrbno zamašil luknjo v levem škornju.

Vasilij Andrejič je molčal, ko da bi bil prepustil vse Nikiti. Ko se je Nikita obul, je potegnil noge na sani, si spet nataknil rokavice, prijel vajeti in spet pognal konja vzdolž globeli. A nista peljala niti sto korakov, ko je konj spet obstal. Pred njim je bila spet globel.

***

»Vrag te vzemi, grdoba!« je preklel, ne da bi sam vedel, in zagnal zmečkano cigareto daleč proč. Hotel je že vreči tudi škatlico za cigarete, a se je premislil in jo vtaknil v žep. Polotil se ga je nemir, da ni več strpel, in je zlezal s sani. Obrnil je je s hrbtom proti vetru, odvezal pas in ga začel spet zavezovati, zdaj niže in čvrsteje.

»Kaj bi tu ležal in čakal smrti. Zajašem konja in zbogom,« mu je nenadoma šinilo v glavo. »Če jaham, me bo konj že izvlekel. Tale,« je pomislil na Nikito, »bo tako in tako umrl. Kakšno življenje pa že ima! Njemu še mar ni zanj, jaz pa, hvala bogu, lahko živim kakor v nebesih ...«

In brž je odvezal konja, mu vrgel na vrat povodec ter hotel zajahati, a oba kožuha in škornji so bili tako težki, da je zdrknil. Tedaj je stopil na sani in skušal tako zlesti na konja. Toda sani so se umaknile pod njegovo težo in tako je spet padel. Nazadnje je tretjič primaknil konja k sanem in previdno stopil na rob; tako se mu je posrečilo, da je legel na trebuh čez konjski hrbet. Nekaj trenutkov je mirno ležal, nato se je dvakrat stegnil naprej, navsezadnje pa je vrgel levo nogo raz konjski hrbet in ga zajahal, naslanjaje se s stopali na vprežne jermene. Sunek majajočih se sani je zbudil Nikito, da se je dvignil in Vasiliju Andrejiču se je zazdelo, da je nekaj rekel.

»Mar mi je za tepce! Mar naj poginem za prazen nič?« je zavpil Vasilij Andrejič, podvihal pod kolena vihrajoče škrice kožuha, obrnil konja in ga pognal proč od sani, tja, kjer je mislil, da ležita gozd in čuvajnica.

***

»Revež se zdaj nemara kesa, da je šel na pot,« je pomislil. »Komur se dobro godi, ne umira rad. To je vse kaj drugega kot pri nas revežih.« Vsi ti spomini so se mu začeli prepletati in mešati po glavi, tako da je slednjič zaspal.

Ko pa je Vasilij Andrejič zajahal konja in sunil sani, se je zadnja stranica, na katero se je naslanjal Nikita, sunkovito odmaknila ter ga sunila v hrbet. Zdaj se je zdramil in se hočeš nočeš moral zganiti. S težavo je stegnil noge, stresel sneg in vstal, a še ta hip mu je vse telo prešnil silovit mraz. Ko je razumel, za kaj gre, je hotel prositi Vasilija Andrejiča, naj mu pusti žakljevino, da se z njo pokrije, ker je zdaj konj ne potrebuje več. To mu je tudi zaklical, ampak Vasilij Andrejič ni obstal, temveč je izginil v snežnem viharju.

Ko je Nikita ostal sam, je trenutek premišljal, kaj naj stori. — Ni imel moči, da bi se odpravil iskat človeško bivališče. Sesti tja, kjer je sedel prej, ni bilo mogoče, ker je vdolbino brž napolnil sneg. Čutil je, da se tudi v saneh ne bo pogrel, ker se ni imel s čim pokriti, njegova suknja in kožuh pa ga nista več grela. Zeblo ga je, ko da bi bil v sami srajci. Presunil ga je strah ... »Ljubi bog nebeški!« je vzdihnil in zavest, da ni sam, da ga nekdo sliši in da ga tisti nekdo ne bo zapustil, ga je pomirila. Globoko je zavzdihnil in ne da bi snel z glave vrečo, zlezal na sani in legel na gospodarjevo mesto.

Ampak tudi v saneh se nikakor ni mogel segreti. Spočetka je drgetal po vsem telesu, nato je drget popustil in že je začel izgublјati zavest. Ni vedel, ali umira ali pa se pogreza v spanec. Čutil je samo, da je na oboje enako pripravljen.

***

Nikita se je zbudil pred jutrom. Zbudil ga je mraz, ki mu je spet prešinil hrbet. Sanjalo se mu je, da pelje iz mlina prek potoka gospodarjevo moko, da je zgrešil most in obtičal z vozom v blatu. Nato se mu sanja, da je zlezel pod voz in da ga skuša dvigniti s hrbtom. Toda čudna stvar! Voz se ne premakne, prilepil se mu je na hrbet, ni ga mogoče dvigniti, a tudi zlesti ne more izpod njega. V križu mu že poka. Joj, kako je mrzel! Mora zlesti ven. »Nikar,« pravi nekemu, ki mu z vozom tišči hrbet. »Daj vreče!« Toda voz pritiska nanj s čedalje večjo, čedalje bolj mrzlo težo in nenadoma začuti poseben sunek ter se docela predrami: zdaj se domisli, kje je. Mrzel voz je mrtvi gospodar, ki leži na njem. Sunil je Rjavčka, ki je dvakrat udaril s kopitom ob sani.

»Andrejič, slišiš, Andrejič,« pokliče Nikita gospodarja previdno, ker je že slutil resnico — in napne hrbet.

A gospodar se ne oglasi; njegov trebuh in noge — vse je mrzlo in težko kakor uteži.

»Menda je umrl. Bog mu daj večni mir in pokoj!« misli Nikita.

Obme glavo z roko, izkoplje pod sabo nekaj snega in odpre oči. Svetlo je; prav tako žvižga med ojnici veter in prav tako pada sneg, le da zdaj ne šiba več stranic sani, temveč neslišno zasipava konja in sani, vedno više in više; ni več dišati, da bi se konj premikal ali sopel. »Nemara je tudi ta zmrznil,« pomisli Nikita na Rjavčka. In res, tista dva udarca s kopiti ob sani, ki sta prej zbudila Nikito, sta bila predsmrtni poizkus že čisto zmrznjenega Rjavčka, da bi se obdržal na nogah.

»Ljubi bog, zdaj menda kličeš tudi mene,« misli Nikita. »Naj se zgodi tvoja volja. Strah me je.«

»Ah, saj samo enkrat umiraš. Da bi le bilo že kmalu. ...« In spet skrije roko, zapre oči in izgubi zavest, docela prepričan, da zdaj zares umira.

Šele naslednjega dne opoldne so kmetje z lopatami izkopali Vasilija Andrejiča in Nikito, trideset sežnjev od ceste in pol vrste od vasi.

Sneg je docela zasul sani, a ojnice s privezanim robcem so se štrlele v zrak. Rjavček, ves bel, z vprežnim jermenom in vrečo ob strani, je stal do trebuha v snegu in pritiskal mrtvo glavo na otrpli vrat; iz nozdrvi so mu visele ledene sveče, oči so osteklenele ter bile tudi obdane z ledenimi kapljicami ko s solzami. Za eno noč je tako shujšal, da ga je bila sama kost in koza. Vasilij Andrejič je otrpnil kot kos mesa in kakor je ležal z razkrečenimi nogami, tako so ga tudi potegnili z Nikite. Kragulje izbočene oči so mu zmrznile in odprta usta pod pristriženimi brki so bila polna snega. A Nikita je bil še živ, čeprav je ves oledenel. Ko so Nikito spet spravili k zavesti, je bil prepričan, da je že umrl in da se vse, kar z njim počenjajo, godi na onem svetu. Toda ko je slišal kmete, ki so ga z vpitjem odkopali ter potegnili z njega Vasilija Andrejiča, se je spočetka začudil, da kmetje na onem svetu prav tako vpijejo in da je človeško telo prav takšno kakor v tostranstvu, ko je spoznal, da je še tu, na tem svetu, se je zavoljo tega prej razžalostil kakor razveselil, zlasti ko je začutil, da so mu prsti na obeh nogah zmrznili.

Nikita je več ko dva meseca ležal v bolnici. Tri prste so mu odrezali, drugi so se zacelili, tako da je lahko še delal ter še dvajset let služil, spočetka za hlapca, pozneje pa, ko je postal že star, za čuvaja. Umrl je šele letos doma, pod svetniškimi podobami, s prižgano svečo v rokah, kakor si je želel.

Pred smrtjo je prosil svojo staro odpuščanja in ji odpustil zavoljo sodarja. Poslovil se je tudi od fanta in vnukov ter umrl, hudo vesel, da bo s svojo smrtjo rešil sina in snaho odvečnih ust ter da zdaj zares odhaja iz tega življenja, ki se ga je bil že naveličal, v drugi svet, ki mu je vsako leto postajal razumljivejši in bolj mikaven. Ali mu je bolje ali slabše tam, kjer se je zbudil po tej pravi smrti, ali se je razočaral ali pa je našel to, kar je pričakoval — to bomo vsi kmalu izvedeli.

Prevedla Vera Bmčič, 1952